

якомога яскравіше та шанобливіше оспівати діяльність митрополита, а тому використовувані ними художні засоби та фігури повністю відповідали цій меті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицина С. В. Барокові інновації в «Євхаристиріоні» Софронія Почаського / С. В. Грицина // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012.– Вип. 42. – Ч. 1. – С.332-339.
2. Гулий К. Д. Метафора в українській поезії XVII століття / К. Гулий // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія . – 01.1994 . – Том 2 . – С. 139-144.
3. Гуцуляк І. Г. Мовостиль українського поетичного бароко : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ірина Георгіївна Гуцуляк. – Чернівці, 2005. – 22 с.
4. Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. – Львів, 1981. – Т. 1. – № 228; Pylypiuk N. Eucharisterion. Albo Vdjačnost'. The first panegyric of the Kiev Mohyla School: its content and historical context // HUS. – 1984 – Vol. 8, № 1/2. – P. 67 – 68.
5. Почаський Софроній. Євхаристиріон, або Вдячність 1632 // Зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУ ім. Вернадського. – 34 с. Шифр Кир. 27.
6. Чепіга І. П. Словесно-художні образи як основа перших українських творів книжної поезії / Інна Петрівна Чепіга // Волинь – Житомирщина. – 2009. – №10. – С. 125-140.

Оксана Дворнікова,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики
ЖДУ імені Івана Франка.
Науковий керівник: **В. М. Титаренко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ФІЗИЧНІ ЯКОСТІ ЛЮДИНИ В СЛОВНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII століть

*У статті проаналізовано лексику, пов'язану з людиною та її рисами,
зокрема фізичними якостями.*

У сучасному українському мовознавстві ще бракує монографічного дослідження про оцінку лексику, зокрема антропономени в староукраїнській мові. Антропономени ЛСГ «зовнішні риси людини» – це вербальна репрезентація зовнішнього вигляду, фізичного стану людини, її ставлення до своєї зовнішності.

В україністиці сьогодні також зростає інтерес стосовно висвітлення особливостей номінативних процесів у діалектній мові, зокрема на матеріалі ТГЛ «Людина та її риси».

Загалом пласти лексики досліджували О. Потебня, В. Виноградов, Л. Щерба, М. Толстий та ін.

Дослідженню різних аспектів назви людини присвятили праці українські дослідники: Н. Арутюнова, О. Вольф, В. Телія, Т. Маркелова, Т. Вендіна, В. Сенкевич, Т. Космеда, Н. Кислицина В. Чабаненко, В. Леснова, К. Глуховцева; російські мовознавці: Л. Граве, Н. Жураковська, Н. Лаврентьева, Т. Матвеева, С. Вауліна, Л. Дем'янова; студіювали цю тему також білоруси: М. Абабурко, Г. Моложай, І. Лучиць-Федорець, М. Кривко та ін.

Номінація людини в літературній мові й окремих діалектах уже описана українськими, російськими та білоруськими лексикологами, а саме: роботи В. Горбань, Т. Космеди, В. Бездетко, Т. Вільчинської, Г. Яворської, Г. Калиткіної, М. Кривко, А. Лі, К. Панютіч. Але здебільшого дослідження стосувалися вузьких тематичних груп лексики або окремих аспектів їх вивчення.

На жаль, досі не існує єдиної класифікації номінації людини. Зібраний в словниках матеріал розподілили на такі групи: 1) номінація зовнішніх якостей і фізичного стану людини та назви на позначення красивої / некрасивої людини; 2) назви людини за ознакою повноти її тіла та назви горбатої людини; 3) назви на позначення сильної людини та назви на позначення статурної людини; 4) назви людини за характерними ознаками частин тіла (рук, ніг); 5) назви людини за характерними ознаками частин обличчя та назви людей із дефектами слуху, вимови; 6) назви на позначення загального хворобливого стану людини та назви на позначення неповороткої, незграбної людини. Загалом можна виділити слова з негативним значенням та позитивним. Звичайно, негативної лексики на позначення фізичних якостей людини знаходимо значно більше, ніж позитивної.

Оцінка – це функціонально-семантична категорія, що поширюється на всі рівні мови й представлена сукупністю мовних одиниць із оцінним значенням, які виражають позитивне або негативне ставлення мовця до змісту повідомлення, спрямоване на реалізацію певного комунікативного завдання.

Мета нашої розвідки – проаналізувати номінації людини, які містяться в словниках української мови XVI – I пол. XVII ст. Найменування людини становлять розгалужений шар лексики, що неодноразово був предметом лінгвістичного аналізу в східнослов'янській лексикології. Однак мовознавці зосереджували увагу на окремих лексичних групах або аспектах, унаслідок чого тематична група лексики «Людина та її риси» не дістала максимально повного системного опису.

Варто зазначити, що назви фізичних якостей людини мають більш розгалужену систему в діалектах. В. Леснова зазначає, що «використання вторинних назв для характеристики людини та її рис у східнослов'янських говірках є одним із продуктивних способів номінації. Вторинні номени в окремих ЛСГ утворюють розгалужені синонімічні ряди й набувають значного ареалогічного поширення. Усі вони містять у собі сему оцінки» [2, с. 86].

Слова-характеристики рис людини, її властивостей, якостей, вад є складною розгалуженою системою найменувань. Таку лексику писарі пам'яток уживали нечасто.

За походженням аналізована лексика є питома та запозичена. Власне українські слова – це передусім терміни, які виникли ще в попередні періоди, зокрема в Київській Русі (*ботѣлый, бѣлмач, видачій*).

Запозичені слова з'явилися переважно вже в староукраїнський період. Діапазон запозичень дуже розгалужений і відображає рівень та характер міжмовних контактів.

У студійованих словниках виявили таку позитивну лексику на позначення фізичних якостей людини:

– **категорія вік:** *досталый* ‘зрілий’ (СЛУМ 8, с. 160); *дѣтвакъ* ‘дитина’, діал. ‘дітвак’ (СЛУМ 9, с. 21); *инфантъ* ‘молодий’ (СЛУМ 13, с. 153) тощо;

– **категорія краса:** *гаръный* ‘гарний’ (СЛУМ 6, с. 193); *красноглядство* ‘гарний зовнішній вигляд’ (СЛУМ 15, с. 83); *красный* ‘гарний’ (СЛУМ 15, с. 83); *красовит* ‘гарний’ (СЛУМ 15, с. 85); *красунь* ‘красун’ (СЛУМ 15, с. 88) та ін.;

– **категорія сила:** *валький* ‘сильний’ (СЛУМ 3, с. 171); *высочкий* ‘височенький’ (СЛУМ 6, с. 56); *геркулесь* ‘велетень’ (СЛУМ 6, с. 206) тощо.

Також виялено лексеми з негативним значенням:

– **категорія вік:** *ветхий* ‘старий’ (СЛУМ 4, с. 5); *згривѣлый* ‘старезний, дряхлий’ (СЛУМ 11, с. 170) та ін.;

– **категорія краса:** *безобразный* ‘огидний’ (СЛУМ 2, с. 48); *вытварный* ‘страшний’ (СЛУМ 6, с. 74) тощо.

В. Дворянкін розглядає специфіку вираження деяких сем досліджуваної лексико-семантичної групи в діалектах. А саме, сема ‘бридливий’ об'єднує такі номени: *бреизг|ливий, гиед|ливий, о|гидливий, і гие|дотний, бриед|ливий*. Аналізована сема в східностеповому мікро-континуумі представлена переважно одним відповідником, синоніми наявні тільки в 7 говірках [1].

– **категорія дефекти та повнота тіла:** *ботѣлый* ‘ожирілий’, діал. ‘ботілий’ (СЛУМ 3, с. 40); *гастримаргъ* ‘обжера’ (СЛУМ 3, с. 194); *гладкий* ‘повний’ (СЛУМ 3, с. 215); *гладунь* ‘повний’ (СЛУМ 3, с. 215); *гладышь* ‘товстун’, діал. ‘гладиш’ (СЛУМ 3, с. 215); *гортанобѣсець* ‘ненажера’ (СЛУМ 11, с. 39); *куроєдь* ‘куроїд’ (СЛУМ 15, с. 195) та ін.

– **назви, що стосуються горбатої людини:** *безбокий* ‘безбокий’ (СЛУМ 2, с. 35); *горбатый* ‘горбатий’ (СЛУМ 11, с. 21); *горбачь* ‘горбач’ (СЛУМ 11, с. 24); *горбань* ‘горбань’ (СЛУМ 11, с. 42); *кривобокий* ‘кривобокий’ (СЛУМ 15, с. 109) тощо.

– **категорія назви людей за формами рук, ніг:** *довгаль* ‘людина, що має довгі ноги’ (СЛУМ 8, с. 70); *довгань* ‘людина, що має довгі ноги’, діал. ‘довгань’ (СЛУМ 8, с. 70); *карел* ‘карлик, ліліпут’ (СЛУМ 13, с. 53); *карлиця* ‘карлиця, ліліпутка’ (СЛУМ 13, с. 54); *кривоногий* ‘кривоногий’ (СЛУМ 15, с. 156); *кулгавый* ‘кульгавий’ (СЛУМ 15, с. 177); *кривоногий* ‘кривоногий’ (СЛУМ 15, с. 109); *безрукий* ‘безрукий’ (СЛУМ 2, с. 59); *безручко* ‘безрукий’,

діал. 'безручко' (СЛУМ 2, с. 59); *довгорукий* 'довгорукий' (СЛУМ 8, с. 70); *криворукий* 'криворукий' (СЛУМ 15, с. 110) та ін.

Отже, розглянуті лексеми, що характеризують зовнішність людини за її фізичними особливостями, у староукраїнський період були оригінальною групою слів, вони відрізняються від аналогічної в сучасній українській мові (літературній і в діалектах) і за своїм наповненням, і за своєю конотацією.

Низка виявлених у словнику XVI – XVII ст. слів зберегається в сучасних діалектах (*дітвак, ботілий, гладий, безручко, довгань, вертиголовъ, губарь, выростокъ* тощо). Значна частина слів активно вживається в сучасній українській мові (*ахиллесъ, бѣлоусъ та ін.*). Окремі стали вживатися як особова назва ще в досліджуваній період, що підтверджує словник (*довгань, безрукий, безручко, довгорукий, криворукий, гладунь та ін.*).

Проаналізований матеріал засвідчує, що це великий пласт слів, який має великий потенціал для подальшого дослідження номінацій людині не тільки в словниках, а й у говірках української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворянкін В. О. Лексико-семантичні групи назв на позначення фізичних рис людини (на матеріалі говірок Володарського району Донецької області) // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 266–268.

2. Леснова В. В. Номінація людини та її рис у східнослов'янських українських говірках: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 1999. – 520 с.

3. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – Київ: Наукова думка, 1992. – 414 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

СЛУМ Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / НАН України. Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича; уклад. Д. Гринчишин, М. Чікало. – Львів, 1994 – 2013.